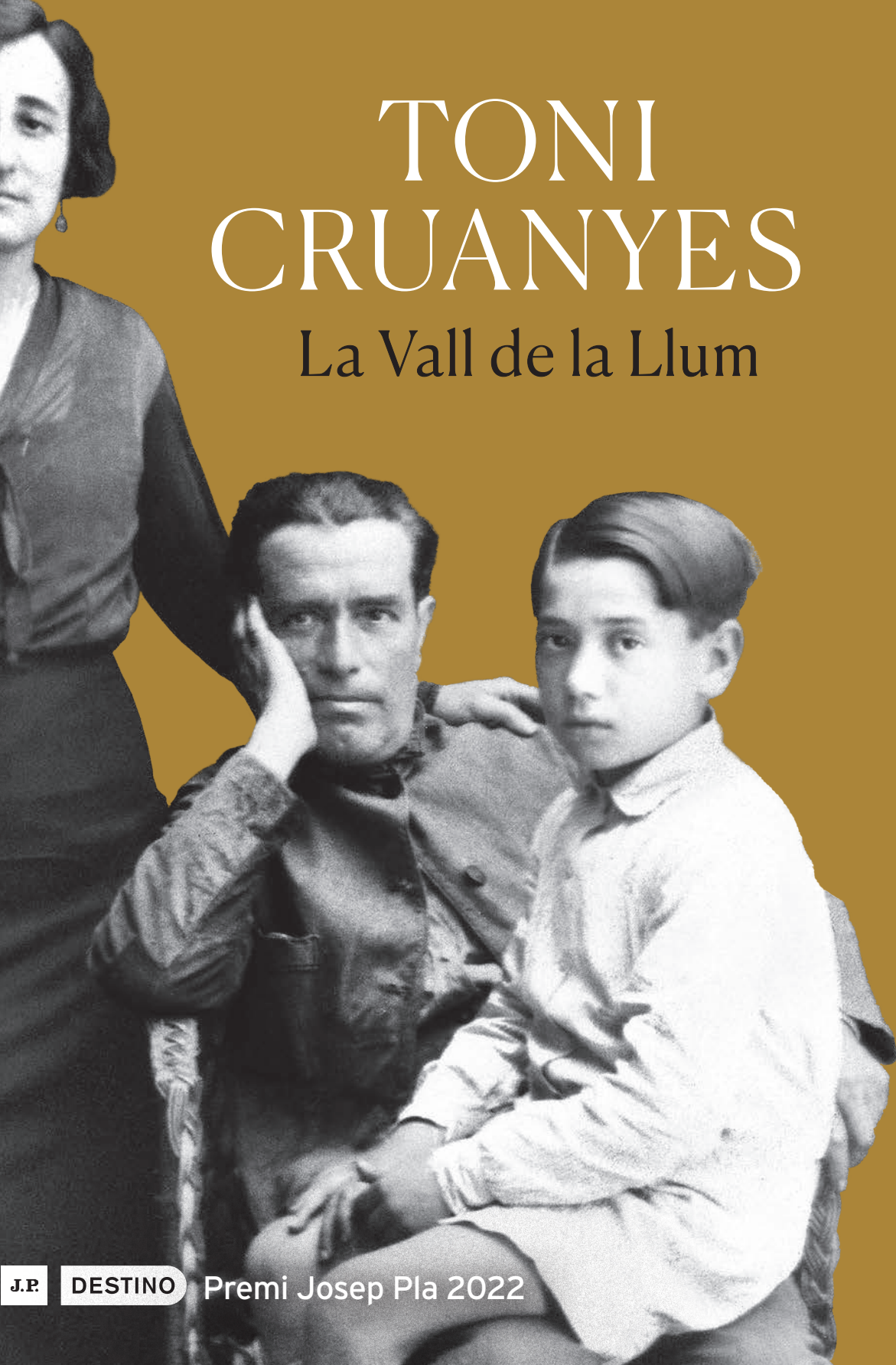


TONI CRUANYES

La Vall de la Llum



J.P.

DESTINO

Premi Josep Pla 2022

Toni Cruanyes

LA VALL
DE LA LLUM

Premi Josep Pla 2022

Edicions Destino

El jurat del Premi Josep Pla 2022 el formaven:
Laia Aguilar, Marc Artigau, Montse Barderi,
Antoni Pladevall i Glòria Gasch.



Queda rigorosament prohibida sense autorització escrita de l'editor qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra, que serà sotmesa a les sancions establertes per la llei. Podeu adreçar-vos a Cedro (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra (www.conlicencia.com; 91 702 19 70 / 93 272 04 47). Tots els drets reservats.

© Toni Cruanyes Plana, 2022
© Columna Edicions, Llibres i Comunicació, SAU / Destino
Av. Diagonal, 662-664 - 08034 Barcelona

Primera edició: febrer del 2022
ISBN: 978-84-9710-334-3
Dipòsit legal: B. 439-2022
Fotocomposició: Moelmo, SCP
Imprès a Catalunya - *Printed in Catalonia*

MOLTS ANYS MÉS TARD

Molts anys més tard, entre les anades i vingudes d'infermeres i zeladors, durant els dies de solitud a la residència geriàtrica, a V. li va venir a la memòria aquella tarda de quan era tan sols un nen. En feia tant, de temps, que moltes coses encara no estaven inventades, o no tenien el nom que els donem ara. El seu pare el portava a les espatlles. Era una tarda d'hivern, grisa i nevada. Estranyament, el rostre del seu pare que li ve a la ment una vegada i una altra és borrós. Era potser el primer misteri d'una vida que estaria plena de memòries estroncades pel temps. Però sí que recorda perfectament el moment en què tots dos entren per la porta exterior d'una casa. Veu un barri de fusta amb dibuixos clavetejats en forma d'ics, com creuetes de sant Andreu. Anys després relacionaria aquella imatge amb un antic hotel que hi havia al poble, i que regentaven el vell Cassi i la seva dona. Aquest és el primer record

d'infantesa de l'avi. Allà on la primera memòria es confon amb la nebulosa del no-res. No és un record placid. Es torba. S'espanta i li ve un flaix visual, com una descàrrega elèctrica. Ara, de cop, és davant de casa seva, en una àmplia vorera; alguns joves del poble hi havien alçat un enorme ninot de neu amb la clàssica bufanda, un barret de feltre i una escombria als braços. El ninot de neu va durar molts dies ja que després de la nevada va fer una forta glaçada. La sensació de fred pot tenir un efecte durador en el record d'un infant.

Gairebé un segle després, quan començo a escriure aquest llibre, no he trobat ningú al poble que sàpiga com era la porta d'aquell antic hotel de la família Cassi. En canvi, és més fàcil comprovar la intensa nevada que hi va haver el mes de gener de l'any 1929. Ell tenia quatre anys i aquest record sí que es pot contrastar amb documents de l'època. I el suport visual del record és una escena familiar fàcilment creïble: la família de V. havia viscut sempre a la plaça Macià, on els nens i les nenes han jugat tota la vida. De fet, en alguna fotografia antiga es veu la plaça nevada aquell mateix hivern. Fàcilment la canalla hi podria haver apilat neu per fer-ne un ninot. Potser allò el va impressionar. Segur que les imatges i els records es confonien en aquell cervell tendre de nen. Anys després és probable que no sàpiga per què recorda aquells moments i no uns altres de quan el món era tan nou, per a ell, que moltes coses no tenien nom encara, i per esmentar-les havia d'assenyalar-les amb el dit.

Evoca també, des de sempre, però sense tenir-ne gaire consciència, com als nens i les nenes de les escoles del poble els van portar a la carretera vella per saludar el pas dels reis d'Espanya. Potser ho té tan present perquè n'hi ha fotografies i en va sentir a parlar als altres durant molt de temps. Tothom parlava d'Alfons XIII i de Victòria Eugènia, encara que el que més recordaven els nens d'aquell dia era la imatge d'ells mateixos amb banderetes a les mans, esperant aquell pas fugaç de la comitiva reial com un gran esdeveniment. La Història amb majúscules es passejava per la carretera del poble. Aquella fotografia la mirarien una vegada i una altra durant els anys següents. Al segle xx que tot just encetaven, qualsevol cosa que sacsegés les grans ciutats del món tindria repercussions immediates —i dramàtiques— per a aquell noi de poble. Del pas esporàdic dels reis se'n va parlar durant molt de temps... Probablement anaven o venien de l'Exposició Internacional de Barcelona de l'any 1929. D'això V. també en guardava un record molt viu. Ja tenia uns cinc anys, i els seus pares el van portar a Barcelona a gaudir de l'espendor industrial de l'Exposició! D'aquell viatge a la ciutat el meu avi recordaria la visita a una màquina de tren de vapor. Apassionat de la mecànica, va poder veure un tren tan modern, i encara per estrenar! Possiblement allò va ser el que més el va impressionar de la visita a Barcelona. Però el que no oblidarien els pares és com V. es va escapar de la seva atenció i va anar a parar als baixos de les fonts de Montjuïc. Al

sota carrer, hi va veure tots els mecanismes de les canonades, les bombes i el personal que produïen els jocs de colors a les fonts. Al vespre, veurien com la ciutat quedava acolorida per aquelles llums reflectides a l'aigua dansant davant l'espectacular complex arquitectònic de Puig i Cadafalch. Tot era gran, i la tecnologia, capdavantera per a l'època, el devia impressionar. Però també es va espantar perquè era ben conscient que els pares l'havien perdut. Tenia por, i se sentia responsable per ell i pel patiment que estava provocant. S'havia distret i ara no sabia on eren els seus pares! I no a qualsevol carrer del poble, sinó en plena ebullició de la Barcelona de l'Exposició Internacional!

Finalment, van trobar V. meravellat entre tantes canonades i connexions. No el van castigar. La mare el va abraçar mentre li queien llàgrimes de la tensió viscuda aquella estona de temps indeterminat en què havien perdut el fill. Potser van ser hores? Potser només uns minuts? El pare no li va clavar la bufetada que ell s'esperava i sempre va creure que es mereixia. L'havia feta grossa, però ni llavors ni mai el seu pare li aixecaria la mà... El pare de V. era el meu besavi, conegut per tothom com *en Llauneret*. Pel negoci familiar: eren llauners. Arreglaven embuts, gibrells i canonades de llau-na i, després, serien lampistes. Jo no vaig arribar a conèixer en Llauneret. Va morir l'any 1959. En canvi, sí que vaig conèixer la meva besàvia, la Maria Becana, que va viure molts més anys... Els de casa sempre han tingut

la sort de gaudir de vides llargues, i les generacions se solapen les unes amb les altres amb gran anticipació. Això ha estat garantia d'una vida familiar molt intensa i plena d'històries explicades de pares a fills, generació rere generació.

Amb tot, quan, als noranta-quatre anys, V. va començar a presentar símptomes mentals de senilitat, ja no hi havia ningú viu d'aquella època. Per tant, el meu avi no podia corroborar o desmentir aquells records d'infantesa que segur que li donaven voltes pel cap, i sovint el neguitejaven. Ja només quedava ell dels protagonistes de les seves primeres vivències, de quan tenia escassament tres o quatre anys. Els neuròlegs diuen que és l'edat en què comencem a guardar records. Per la regressió que va patir en l'últim tram de la vellesa, aquelles memòries devien ser les que li barriaven durant el temps que es va estar a la residència geriàtrica. Ell no hi hauria volgut anar pas. Era totalment contrari a la seva voluntat. Havia viscut tota la vida a la casa que havia sigut del seu pare i que va tornar a ser seva per partida doble, per la llegítima del testament i per l'herència de la seva mare. La casa de la plaça Macià era la seva llar, però no hi passaria els últims mesos de la seva vida. Allà, no hi moriria.

Ja no li funcionaven la majoria dels cent bilions de connexions neuronals que estableixen els cervells sans. Vell i amb un comportament inestable —i amb algun brot violent—, no ens va quedar cap altra alternativa que la residència. El seu estat mental es va fer

insostenible el juny del 2018. Era impossible que es quedés a viure a casa. Va ser aleshores que no vam poder negar l'evidència que tant costava d'admetre. La nit de Sant Joan va sortir per la porta sense avisar ningú i va passejar-se per la plaça Macià, i fins a la veïna font dels Gossos, a escassos metres de casa seva, tal com havia sortit del llit, en pijama. I no sabia tornar. Ben entrada la nit.

Potser els petards i els focs de la nit de Sant Joan el van transportar a aquelles experiències de la infantesa que li tornaven ara, en els seus últims anys de vida. Especialment records traumàtics, potser vinculats a la guerra. Els bombardejos. O memòries relacionades amb records d'avantpassats. En tot cas, aleshores, l'avi ja no era ell. La seva capacitat de raonar s'havia esvaït. Talment com s'evapora l'aigua: és física elemental, però també és com un truc de màgia impossible d'explicar. La ciència té poques eines encara per interpretar el cervell humà. La neurologia està a les beceroles quan parlem de la senilitat. Fins on arriba la pèrdua de memòria dels vells? Podem saber si ens entenen, quan hi parlem? En el cas del meu avi, la incipient senilitat, sumada a un inici de Parkinson i d'Alzheimer, l'estava convertint als nostres ulls en una persona totalment diferent de la que havíem conegut. Raonaments inconnexos, buits inexplicables de memòria i un enorme desarrelament respecte de la gent del voltant. I, tanmateix, mantenia una força física implacable, que podia posar al servei de reaccions violentes per motius ex-

temporanis. L'avi necessitava ajuda professional, medicació i vigilància. Per això, amb el cor trencat, els seus fill i les seves filles van decidir portar-lo a una residència del poble, a prop del santuari de la Misericòrdia, amb un enorme jardí on es veia des de la Creu de Pedracastell, a la Vallalta, fins al mar. Clima bondadós. Temperatura suau. Aire tranquil. No hi havia cures millors possibles. Objectivament, aquella residència era un petit tresor arquitectònic i humà. Però això no és mai un consol per a les famílies. Ni per als ingressats, que mantenen sempre un neguit interior...

—Avi, què vols?

—Vull ser lliure, vull anar-me'n...

—Això no pot ser. Aquí et cuiden molt bé...

—I una merda!

La majoria de les vegades, quan parlava, no l'enteníem. S'esforçava a dir alguna cosa, però no li sortia la veu. No podia articular les paraules una darrere l'altra. De fet, l'avi ja havia començat a morir el juny de l'any 2018, abans que el portéssim a la residència. Aquella seva primera mort la va decretar el cervell. El cos trigaria encara gairebé dos anys a tirar la tovallola. Dos anys en què a nosaltres ens semblava que ja no hi era del tot. Responia als estímuls físics de l'afecte, el gust pel dolç, una reacció violenta contra el fred i una quasi obsessió pels records d'infantesa. Parlava poc, però parlava. Érem nosaltres, els que no l'enteníem.

Els avenços mèdics apunten que, ni en els moments en què el cervell està més desgastat o afectat per una

malaltia neurodegenerativa, no es perd l'autoconsciència. És a dir, mai no es perd la capacitat de percebre's a un mateix com un subjecte individual. De fet, els científics han observat que, quan un cervell està en repòs, tendeix a regenerar-se. Per tant, és quan les persones estem tranquil·les o badem de manera relaxada que refermem la percepció del jo. És el que en diuen «xarxa de funcionament per defecte», que es manté en els malalts d'Alzheimer i Parkinson. Per tant, el meu avi semblava que no hi era, però potser en el seu silenci i en la seva mirada a l'infinit hi havia una autoconsciència més forta que mai. Potser la mort ja és això: parlar i que no t'entenguin. Que un tel t'embolcalli les paraules i les faci incomprensibles. Un llenguatge del més enllà, només apte per als que ja han traspassat l'última frontera de la vida. I que fa impossible la comunicació amb les persones més properes.

—Pobre avi, ja no ens entén...

—Que sí que us sento! Us entenc i us estic parlant!

—Ai, sembla que vol dir alguna cosa, però... avi, no t'entenem...

—Estic viu! Estic viu!

Potser era això el que passava quan parlàvem amb l'avi: ell ens deia coses, però no l'enteníem. Quanta impotència! Quanta tristesa! Quina avantsala de la mort més cruel pot arribar a ser la incapacitat de comunicar-se. Per a ell, que havia fet tants discursos en públic. Que recitava poesia. Ell, que havia publicat articles a la revista d'història local. Ell, que sempre ens

havia corregit quan no parlàvem bé en català perquè s'estimava molt la nostra llengua. Quan tothom parlava encara d'*enxufes*, cinta *aislant* i *taladros*, ell era l'únic que deia correctament les eines del taller de lampisteria: cinta aïllant, trepant o endoll.

Li agradava jugar amb el vocabulari, els aforismes, les citacions... Recordo que quan jo era petit, per fer-me aprendre, sempre buscava termes enrevessats i enginyosos, sinònims cultes i més precisos que les paraules que feia servir tothom. No parlava mai d'arbres en general, sinó de l'alzina, el pi pinyoner o el cirerer d'arboç. També els ocells, fins els més petits, tenien tots nom: l'estornell, el gafarró o el gratapalles.

—Com saps tots aquests noms?

—Ells mateixos el diuen. Escolta com piula l'estornell... Què diu? El sents?

—No ho sé... piu-piu?

—No! Escolta'l bé. Diu... es-tor-nell, es-tor-nell...

I es posava a riure del seu propi acudit. El que ja em va semblar el sùmmum va ser descobrir que, quan feia vent, l'avi el podia distingir segons l'hora del dia, la direcció i la força amb què bufava: la marinada, el xaloc, el garbí o el terral formaven part de la seva conversa diària. A mi això em semblava una complicació, no m'interessava gens:

—Avi, fins i tot els vents són diferents? Quina importància té, això?

—Cada cosa té un nom, i tots són importants. També el nom del vent. Especialment al nostre poble, que

ja hem patit prou desgràcies per culpa del vent i del mar. Si no saps el nom del vent, vol dir que no saps d'on ve, ni et pots protegir del mal que pot fer.

Em venien sovint al cap aquestes converses amb el meu avi de quan jo era petit i ell, un home adult i culte. Em delectava amb el seu coneixement sobre el nom de les coses. Ara, en canvi, em feia molta pena. Però per a ell, que no l'entenguéssim devia ser, de fet, com morir. I des d'aleshores, davant la impossibilitat de fer-se entendre, l'avi va començar a fer servir una lletania de frases fetes. Genèriques. Simples. Pràctiques. Que li servien per sortir del pas. O per donar indicacions de sentiments bàsics, com ara la gana o la son. Agafava de la mà ben fort tothom que se li acostava. Nosaltres ho interpretàvem com la necessitat d'estar acompanyat tothora. Així, V. tancava els seus ulls blaus i, quan els obria, aquelles pupil·les podien dibuixar un ample somriure de complicitat. O una indiferència que ens feria al fons del cor, però de la qual no el podíem culpar.

Arran dels finestrals de la gran sala de la residència, o a la capella i resant un parenostre, així van passar els últims mesos de vida física del meu avi. Amb frases sovint incomprensibles, assenyalant amb la mà cap aquí o cap allà. Com quan era petit. Quan el món era tan nou, per a ell, que moltes coses no tenien nom encara, i per esmentar-les havia d'assenyalar-les amb el dit.